

Perustuslakivaliokunta
PeV@eduskunta.fi

Viite Perustuslakivaliokunnan kuulemistilaisuus koskien Hallituksen kertomusta kielilainsäädännön soveltamisesta 2017 (kuulemistilaisuus ti 13.3.2018)

ASIA ROMANIASIAAIN NEUVOTTELUKUNNAN LAUSUNTO KOSKIEN HALLITUKSEN KERTOMUSTA KIELILAINSÄÄDÄNNÖN SOVELTAMISESTA 2017;

ROMANIKIELTÄ KOSKEVAT KIELIOLOT JA KIELELLISTEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISEEN LIITTYVIÄ KESKEISIÄ HAASTEITA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSIA

Romaniasiaain neuvottelukunta kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa romaniväestöä koskevista kielioloista koskien hallituksen kertomukseen kielilainsäädännön soveltamisesta vuonna 2017. Edellinen valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön toteutumisesta annettiin vuonna 2013.

Yleistä; kehitys vuoden 2013 jälkeen

Romanikielen aseman kehittäminen pohjautuu Suomessa perustuslakiin (§ 17.3), Kotimaisten kielten keskuksen romanikielen lautakunnan julkaisemaan kielipoliittiseen ohjelmaan (2009) sekä Suomen ensimmäiseen (2009-2017) ja toiseen (2018-2022) romanipoliittiseen ohjelmaan. Romanipoliittisten ohjelmien tavoitteena on edistää romanikielen opetusta varhaiskasvatuksessa, vahvistaa romanikielen opetusta perus- ja aikuiskoulutuksessa sekä vahvistaa romanien kielellisten oikeuksien toteutumista kehittämällä muun muassa romanikieltä koskevaa kielilainsäädäntöä ja sen toimeenpanoa. Jo päättyneeseen ja nykyiseen ohjelmaan sisältyy molempiin useita toimenpide-esityksiä romanikielen aseman parantamiseksi ja romanien kielellisten oikeuksien edistämiseksi. Käytännössä romanien kielioloissa ja kielellisissä oikeuksissa on kuitenkin tapahtunut viimeisten 10 vuoden aikana vain vähän tai ainoastaan hetkellistä edistystä, suuressa osassa maata edistystä ei ole tapahtunut juuri lainkaan. Vaikka joillain paikkakunnilla romanikielen opetuksesta on muodostunut perinne, on olemassa myös paikkakuntia joilla sitä ei ole kokeiltu koskaan.

Oikeusministeriö toteutti vuosien 2012-2013 Kansalliseen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan sisältyvänä toimenpiteenä selvityksen romanien perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutumisesta (Oikeusministeriö 2014). Selvityksen mukaan romanikieltä koskevien nykyisten säädösten sijaitseminen hajallaan eri lainsäädännöissä ei selitä lainsäädännön toimeenpanon tehottomuutta mistä johtuen säädösten kokoaminen erilliseksi romanikielen laiksi tuskin parantaisi merkittävästi romanien kielioloja. Romaniasiaain neuvottelukunnan näkemys onkin, että lainsäädännön toimeenpanon tehottomuuden taustalla on ensisijaisesti yleinen vähemmistö- ja vähemmistöoikeuskielteinen ilmapiiri, joka ilmenee myös romanikieltä koskevana negatiivisena kieli-ilmapiirinä. Yksittäisten vähemmistökielten kohtalonkysymykset, kuten romanikielen kouluopetus, eivät kuitenkaan saa yhteiskunnassa olla kieli-ilmapiirin heilahteluiden varassa. Omat rajansa tälle tulisi asettaa kasvatus- ja opetusalan ammattilaisten, esimerkiksi rehtorien ammatillisuuden ja kuntien sekä oppilaitosten yhdenvertaisuusanalyysin ja -suunnittelun. Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriöllä on mahdollisuus tukea romanikielen elvytystä saamen ja karjalankielten

tukemiseen laadittujen ohjelmien kaltaisella elvytysohjelmalla. Tämä onkin yksi valmisteilla olevan uuden vuosien 2018-2022 romanipoliittisen ohjelman (ROMPO2) kärkiehdotuksia.

Ensimmäisessä romanipoliittisessa ohjelmassa esitetty toimenpide romanikielen yliopistollisen opetuksen käynnistämiseksi on toteutunut. Romanikielen tutkimus ja opetus siirrettiin Helsingin yliopiston yhteyteen vuoden 2012 alusta Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen toimintojen uudelleen organisoinnin yhteydessä. Romanikielen aineopetus mahdollistaa tällä hetkellä kielen yliopistotasoiset perus- ja aineopinnot jotka ovat avoimna maksutta yliopiston perusopiskelijoille ja maksullisina avoimen yliopiston kautta. Toistaiseksi suurin osa romanitaustaisista opiskelijoista suorittaa kielen opintoja avoimen yliopiston kautta.

Romaniasiaan neuvottelukunta pitää romanikielen yliopisto-opetuksen käynnistymistä merkittävänä edistysaskeleena. Se mahdollistaa pätevien romanikielen opettajien valmistumisen ainakin pääkaupunkiseudulle. Koska pula romanikielen opettajista kuitenkin koskettaa koko Suomea, olisi opintojen saavutettavuutta parannettava on myös aikaan ja paikkaan sitomattomina verkko-opintoina tai etäopetuksena. Romanikielen opiskelumahdollisuuksia tulee tulevaisuudessa laajentaa käsittämään myös oppiaineen syventävät opinnot, käännösopinnot sekä kielenelvytyspedagogiikkaa. Neuvottelukunta esittää kuitenkin samalla huolensa romanikielen yliopistollisen tutkimuksen ja opetuksen henkilöresurssien riittävydestä, oppiaineen jatkuvuuden turvaamisesta sekä romanioiskelijoiden romanikielen opiskelumahdollisuuksien toteutumisesta.

Vuoden 2013 jälkeen romanikielellä on tuotettu vain vähän uutta kirjallisuutta, näistä mainittakoon Katekismuksen käännös ja Uuden testamentin osien käännökset, sekä uuden romani-suomi -sanakirjan laatiminen. Opetushallitus on julkaissut myös romanikielistä Vuoden 2013 aikana valmistui romanikielen uudissanakirja, jossa on noin 3500 uudissanaa.

Euroopan neuvoston Alueellisia vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja ja sen toimeenpanoa koskevat suositukset Suomelle

Euroopan neuvoston ministerikomitea on toistuvasti antanut suosituksia romanikielen osalta sopimuksen soveltamisesta Suomessa. Ministerikomitea on suositellut, että Suomen viranomaiset toteuttaisivat ja kehittäisivät innovatiivisia strategioita romanioiskettajien kouluttamiseksi, laajentavat romanikielen oppimateriaalien tuotantoa sekä lisäävät romanikielen opetuksen tarjontaa (CM/RecChL (2007)7) ja RecChL (2012)2. Näin ei ole kuitenkaan tapahtunut.

1. Romaniväestön ja kielenpuhujien määrä sekä kielen käyttöalat

Suomen romaniväestön määrää koskevat tiedot perustuvat arvioon, joka ei ole muuttunut aikaisemmista arvioista. Suomen romaniväestön arvioitu koko on noin 10 000 henkilöä, minkä lisäksi Suomen romaneja arvioidaan asuvan Ruotsissa n. 3000. Romanit käyttävät asiointikielenään pääsääntöisesti suomea ja ruotsia. Romanikieltä puhutaan lähinnä yhteisön omassa piirissä. Romanikielellä on vahva kulttuurista identiteettiä tukeva merkitys. Huolimatta mahdollisuudesta merkitä romanikieli äidinkielenä väestötietoihin vain murto-osa (N= 23 henkeä, 2015) romaneista tekee niin, syynä on etnisen rekisteröinnin pelko. Romanikielen ja sen eri murteiden puhujien todellinen määrä ei siis näy virallisissa tilastoissa.

Suomen romanit puhuvat romanikielen pohjoista murretta, kaaloa, joka on uhanalainen kieli. Tutkimustietojen mukaan (Hedman, 2009) romanikieltä käyttää eri yhteyksissä noin 30-40 % romaniväestöstä. Eniten kieltä käytetään kotona sekä sukulaisia ja ystäviä tavatessa. Noin 30

% romaniväestöstä kertoo omana arvionaan puhuvansa hyvin romanikieltä, kun 1950 -luvulla romanikieltä puhui hyvin oman arvionsa mukaan 70 % romaniväestöstä.

2. Romanikielen käyttämistä edistävät ja vaikeuttavat tekijät

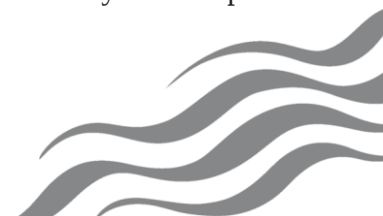
Viime aikoina romaniväestön kiinnostus oman kielen säilyttämiseen ja kehittämiseen on kuitenkin selkeästi lisääntynyt. Neuvottelukunnan näkemyksen mukaan romanikielen säilymiseksi tarvitaan romanikielen elvyttämistä ja aikuisen romaniväestön kielitaidon lisäämistä sekä romanilasten romanikielen opetuksen vahvistamista. Tämä edellyttää yhtäaikaista toimia usealla alueella romanikielen aseman vahvistamiseksi ja romanien kielellisten oikeuksien edistämiseksi. Kyseisten toimenpiteiden tulisi olla osa kansallista kielivaroituksen kehittämistä koskevaa strategiatyötä.

Romanikielen osaamista koskevaa arviointitietoa

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioi perusopetuksen romanikielen oppimistuloksia keväällä 2015. Arviointiin osallistui 12 oppilasta seitsemästä koulusta eli kaikki 7.–9. vuosiluokan oppilaat, jotka opiskelevat romanikieltä äidinkielenään. Suomen romanikieli on uhanalaisessa asemassa, ja kouluopetuksella on keskeinen asema romanikielen elvyttämisessä. Kaikki selvitykseen osallistuneet oppilaat oman kielen olevan tärkeä kulttuurillisen identiteetin säilymiselle, pitivät romanikielen opiskelusta ja olivat sitä mieltä, että romanikielen osaaminen on tärkeää.

Karvi:n arvioinnin tarkoituksena oli tuottaa tietoa opetussuunnitelman perusteiden tavoitteiden saavuttamisesta, romanikieli äidinkielenä -oppimäärän tasosta sekä koulutuksen tasa-arvon toteutumisesta. Arvioinnin osa-alueet olivat kielentuntemus, kuullun ymmärtäminen, luetun ymmärtäminen, kirjoittaminen ja puhuminen. Oppilaiden romanikielen opiskelu-aika vaihteli alle vuodesta kahdeksaan vuoteen. Myös viikoittaisten oppituntien määrä vaihteli. Osaamisen tasossa oli suuria eroja. Parhaimmat oppilaat saavuttivat yli 60 prosentin ratkaisuosuuden kaikilla sisältöalueilla, heikoimmat oppilaat jäivät kokonaan pisteittä joillakin osa-alueilla. Keskimäärin parhaiten osattiin kuullun ymmärtämisen tehtävät. Puhumisen tehtävät suoritti alle puolet oppilaista. Arvioinnista kävi ilmi, että romanikielen oppitunneilla parikeskusteluja käytiin vain harvoin tai ei koskaan ja suullisia esityksiä pidettiin harvoin. Kirjoitustehtävässä oppilaat osasivat vain pari sanaa, joten tämä osa-alue jätettiin pois kokeen tarkastelusta. Myös opettajat arvioivat kirjoittamisen oppilaiden heikoimmaksi osa-alueeksi. Tyttöjen ja poikien osaaminen vaihteli: tytöt olivat parempia luetun ja kuullun ymmärtämisen tehtävissä, pojat taas hallitsivat kielentuntemuksen ja puhumisen. Romanikielen käyttö päivittäisenä kotikielenä paransi tuloksia. Parhaita tuloksia saivat ne oppilaat, joilla oli käytössään oma romanikielen oppikirja.

Yli kolmannes opettajista arvioi omat romanikielen puhumisen ja kirjoittamisen taitonsa huonoiksi tai tyydyttäväiksi. Romanikielen opettajien koulutus vaihteli peruskoulusta korkeakoulututkintoon, ja 87 % opettajista totesi tarvitsevänsä lisää koulutusta. Romanikielen opettajakoulutusta ja täydennyskoulutuksen tarjontaa tulisikin lisätä, jotta saataisiin lisää päteviä opettajia. Opettajista hieman yli puolet koki romanikielen arvostuksen työyhteisössään hyväksi, mutta toisaalta neljäsosa koki arvostuksen melko vähäiseksi. Mikäli kouluissa työskenteli romanikielen opettajan lisäksi muitakin romanihenkilöitä, oli koulun suhtautuminen romanikulttuuriin myönteisempää.

Opetusryhmien epäyhtenäisyys ja käytössä olevan oppimateriaalin niukkuus luovat opettajille suuria haasteita.

Vain osa romanilapsista saa romanikielen opetusta perusopetuksen yhteydessä. Romanikielen opetuksen järjestämisen edellytyksiä on parannettu asetusmuutoksella, jonka mukaan opetuksen ryhmäkooksi riittää kaksi oppilasta. Kunnat voivat järjestää romanikielen opetusta mahdollisuuksien mukaan ja ne voivat saada järjestämiseen valtionavustusta. Romaniasiaain neuvottelukunnan näkemyksen mukaan romanikielen opetuksen tulisi olla kuntia velvoittavaa, silloin kun kunnassa on oppivelvollisuusikäisiä romanilapsia ja romanihuoltajat toivovat romanikielen opetuksen järjestämistä.

Romanikielen yliopisto-opetus, tutkimus ja kielenhuolto

Romanikielen tutkimus ja kielenhuolto ovat keskeisiä toimia, joita tarvitaan romanikielen kehittämiseksi. Romanikielen tutkimuksen ja opetuksen siirtäminen Helsingin yliopiston yhteyteen ei lisännyt millään tavoin romanikielen tutkimuksen ja kielenhuollon henkilöresursseja, samat kaksi tutkijavakanssia siirrettiin vain Kotuksesta Helsingin yliopistoon. Myös romanikielen standardointitarpeet sekä kielenhuollon ja romanikielen kehittämisen resurssit tulisi turvata Kotimaisten kielten keskuksessa, jonka yhteydessä toimii nyt vain romanikielen lautakunta. Verrattuna muiden vähemmistökielien tutkimus-, opetus- ja kehittämisresursseihin, romanikielen resurssit ovat kaikkein vähäisimmät, vaikka romaniväestöä on yhtä paljon tai enemmänkin verrattuna muihin vähemmistökieliä puhuviin ryhmiin.

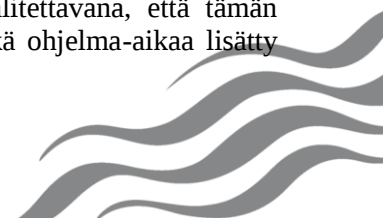
Helsingin yliopistossa romanikieltä voi opiskella ainoastaan sivuaineena. On osoittautunut, että muissa yliopistoissa opiskelevien on vaikea saada opinto-oikeuksia romanikielen sivuaineopintoihin. Verkko- ja etäopiskelumahdollisuuksien puute rajoittaa muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvien romanien yhtäläisiä mahdollisuuksia opiskella omaa kieltään ja pätevöityä romanikielen opettajiksi. Neuvottelukunta pitää tärkeänä, että romanien perustuslakiin perustuva oikeus oman kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen turvataan myös romanikielen yliopistollisen opetuksen saavutettavuuden osalta.

Romanikielen käyttämistä helpottavia tekijöitä ovat olleet muun muassa vahvistunut romanikielen kielipesätoiminta. Romanikielen opetusaineiston ja romanikielisen kirjallisuuden vähäisyys on kuitenkin edelleen yksi romanikielen opetusta ja käyttöä vaikeuttava tekijä. Perusopetuksen oppimateriaalien lisäksi kielenelvytyksen ja harrastuksen tueksi tarvitaan myös romanikielistä tieto- ja kaunokirjallisuutta sekä lehtiä. Romanikielen aseman edistämistä ja tieto- ja kaunokirjallisuuden kääntämistä romanikielelle koskevia toimenpide-esityksiä sisältyy muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -työryhmän loppuraporttiin, joka julkistettiin 2013.

Romanikieli mediassa

Romanikielen julkinen käyttö mediassa lisää romaniväestön kieli-identiteetin kehittymistä ja vahvistaa romanikielen asemaa käyttökielenä myös yksityisissä yhteyksissä. Romanikieltä kuunnellaan mielellään radiosta.

Yleisradion tulee lain mukaan ohjelmatoiminnassaan tuottaa palveluja muun muassa saamen, romanin ja viittomakielellä. Yleisradio on vuodesta 1995 tarjonnut yhden viikoittaisen 15-20 minuutin ajankohtaislähetysten romaneille. Ohjelman osana on ollut lyhyt romanikielellä esitettävä uutiskooste. Romaniasiaain neuvottelukunta on pitänyt valitettavana, että tämän ainoan romaneille suunnatun ohjelman konseptia ei ole kehitetty eikä ohjelma-aikaa lisätty

sitten vuoden 1995. Ylen televisiotoiminnassa romanikielisiä ohjelmia ei ole muiden kieliryhmien (saame, viittomakieli) tapaan. Yhtenä mahdollisuutena kehittää romanikielisten sisältöjen saavutettavuutta on niiden lisääminen YleAreena-palveluihin.

Romaniasiaain neuvottelukunta pitää tärkeänä romanipoliittiseen ohjelmaan sisältyviä toimenpide-esityksiä romaninkielisen ohjelmatoiminnan vahvistamiseksi ja esittää romanikielisten ajankohtaisohjelmien ja lastenohjelmien lisäämistä YLEn ohjelmatuotannossa. Romaniasiaain neuvottelukunta katsoo, että tulisi kehittää myös menettelytapoja, jotka edistäisivät romaniväestön kuulemistä Yleisradion romaniväestöä koskevan ohjelmatoiminnan kehittämisessä.

3. Millä tavoin romaniväestön kielellisiin tarpeisiin on vastattu vuoden 2013 jälkeen eri hallinnon aloilla

Opetustoimi

Opetushallitus on keskeinen toimija romanikielen opetuksen edistämisessä. Opetushallitus myöntää romanikielen opetukseen erillistä valtionavustusta yleissivistävässä koulutuksessa vuosittain opetuksen järjestäjille. Romanikielen opetuksen järjestämisen edellytyksiä parannettiin asetusmuutoksella (opetusministeriön asetus 1705/2009), jossa valtionavustuksen edellyttämä minimiryhmäkoko laskettiin neljästä kahteen oppilaaseen vuoden 2010 alusta lähtien. Opetushallituksen tietojen mukaan yleissivistävän koulutuksen romanikielen opetus lisääntyi vuosien 2007 ja 2011 välillä 111 oppilaasta 173 oppilaaseen, mutta oppilasmäärä on sittemmin kääntynyt jälleen laskuun. Niissä kunnissa joissa romanikielen opetusta ei ole järjestetty, ensisijaisena syynä on yleensä ollut se, ettei saatavilla ole ollut romanikielen opettajaa.

Opetushallitus rahoitti romanikielen opettajien täydennyskoulutusta, jota on järjestetty pitempiketoisena vuosina 2009 - 2011. Yhteensä 17 henkilöä suoritti koulutuksen. Tietojen mukaan vain pieni osa kouluttautuneista toimii osa-aikaisesti romanikielen opettajana koska oppilasmäärä jää niin pieneksi, että pelkällä romanikielen opetuksella työllistyminen on vaikeaa.

Opetushallituksella on mahdollisuus tuottaa romanikielen oppimateriaalia osana vähälevikkistä oppimateriaalituotantoa. Romanikieltä taitavien oppimateriaalin tekijöiden puute on osaltaan estänyt laajemman tuotannon.

Opetushallitus on tukenut romanikielen taidon elvyttämistä kielipesätoiminnan avulla. Kielipesätoiminta aloitettiin syksyllä 2009 pilottina kolmella paikkakunnalla. Vuoden 2010 alusta lähtien romanikielen kielipesätoiminta laajeni koko maahan siten, että kaikilla kunnilla ja paikallisilla romaniyhdistyksillä oli mahdollisuus hakea erityisavustusta romanikielen kielipesätoimintaan. Vuoteen 2012 mennessä toiminta oli aloitettu yhteensä 17 paikkakunnalla. Kielipesätoiminta painottuu romanikielen suulliseen käyttöön ja sen osallistujat voivat olla kaikenikäisiä. Kielipesätoiminnan kasvanut suosio on osoitus siitä, että sopivien resurssien ilmaannuttua kunnista ja paikallisista romaniyhteisöistä löytyy mielenkiintoa romanikielen käytön elvyttämiseen. Valitettavasti vain muutamat kunnat ovat onnistuneet vakiinnuttamaan kyseisen toiminnan Opetushallituksen jakaman hankeavustuksen päätyttyä.

Romaniasiaain neuvottelukunta pitää tärkeänä toimenpiteiden käynnistämistä oppimateriaalituotannon edellytysten selvittämiseksi ja systemaattiseksi kehittämiseksi samoin kuin romanikielen kielipesätoiminnan laajentamista ja vakiinnuttamista.

Sosiaali- ja terveystoimi

Sosiaalitoimessa romanikielen edistämistarpeet ovat koskeneet erityisesti varhaiskasvatuspalveluita. Romanikielen opetusta on pyritty hanketoiminnalla juurruttamaan osaksi varhaiskasvatuspalveluita. Romanipoliittisen ohjelman tavoitteena on vahvistaa romanilasten kulttuurisia oikeuksia ja edistää romanikielen opetusta päiväkodeissa palkkaamalla päiväkoteihin romanikulttuurinohjaajia ja käynnistämällä kielipesätoimintaa.

Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut romanivanhemmille suunnattua suomi-romani - varhaiskasvatussarjaa, jota jaetaan maksutta neuvoloiden kautta romaniperheille. Sarjassa on ilmestynyt neljä varhaiskasvatusopasta: Lue lapsen kanssa (2006), Kasva lapsen kanssa (2007), Harjaa hampaat lapsen kanssa (2009) ja Liiku lapsen kanssa (2011).

Kulttuuritoimi

Romanikielisiin taide- ja kulttuuripalveluihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota kielenelvytyksen, kulttuuriperinnön säilyttämisen ja kehittämisen sekä väestön osien välisten hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamisen näkökulmista. Opetus- ja kulttuuriministeriön tuleekin tarttua aiempaa määrätietoisemmin toimeen jotta yleisten kulttuuripalveluiden saavutettavuutta voidaan parantaa romaniväestön osalta ja osana julkisin varoin tuotettuja palveluita tuotetaan myös romanikulttuuritapahtumia.

Muut hallinnonalat

Sekä yhdenvertaisuusvaltuutetun että lapsiasiavaltuutetun verkkosivustoille on käännetty keskeisiä osioita romaniksi. Myös oikeusministeriön sivustoilla eduskunta- ja kuntavaaleja koskevia aineistoja on käännetty romaniksi.

Romaniasiain neuvottelukunnan puolesta

Pääsihteeri

Henna Huttu

TIEDOKSI Romaniasiain neuvottelukunta

